

Göteborgs universitet  
Antikens kultur och samhällsliv  
Självständigt arbete, fördjupningskurs AN1333, vt 2011  
Handledare: Maria Bruun-Lundgren

# Venus, Pax eller Pales?

Den s.k. Tellusfrisens  
centralgestalt i gammalt och  
nytt ljus

av

Anders Håkansson

## Abstract

Venus, Pax eller Pales? Den s.k. Tellusfrisens centralgestalt har alltsedan frisen hittades på 1500-talet varit föremål för återkommande försök till identifiering: elementet jord, Tellus, Pax, Italia, Venus, Rhea Silvia eller Ceres. Ikonografiska studier och texter av Horatius, Lucretius och Vergilius har använts som stöd för identifikationsförsöken. En utgångspunkt vid dessa identifikationer har varit att det altare frisen tillhör är det *Ara Pacis Augustae*, som invigdes år 9 f.Kr. Man har därför varit tvungen att sätta frisens motiv i relation till detta altare. De framförda identifieringarna undersöks och jämförelser med en fris från Karthago görs. Ingen av identifieringarna är problemfri; viktiga attribut saknas, eller så tycks någon gudinna framställas på ett tidigare okänt sätt.

En tidigare oprövad identifiering, Pales, prövas och kopplingen till *Ara Pacis* släpps. Resultatet är en väl sammanhållen identifiering av helgedomen som ett altare helgat åt staden Roms grundläggning, eller gudinnan Roma. Några friser tycks visa deltagare i festen *Parilia* och i övrigt pekar motiven på den juliska, eller augusteiska, ättens ursprung och fortbestånd.

För det fortsatta studiet av friserna och helgedomen hävdas att uppfattningen att det är fråga om *Ara Pacis Augustae* måste överges.

# Innehållsförteckning

1	Inledning .....	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.1.1	Helgedomens historia under antiken.....	2
1.1.2	Helgedomens historia efter antiken .....	2
1.1.3	Är detta <i>Ara Pacis Augustae</i> ? Forskningshistorik .....	4
2	Problemformulering och syfte .....	6
3	Metod .....	6
4	Materialpresentation .....	7
4.1	Friserna .....	7
4.1.1	”Tellusfrisen”.....	8
4.1.2	Frisen från Karthago .....	8
4.2	Tidigare identifikationsförsök.....	9
4.2.1	Elementen jord, luft och vatten (1500-talet).....	9
4.2.2	Tellus/Terra Mater (1902).....	9
4.2.3	Pax (1908).....	10
4.2.4	Italia (1913).....	11
4.2.5	Venus (1966).....	13
4.2.6	Ilia/Rhea Silva (1985).....	13
4.2.7	Ceres (1994).....	14
4.3	Pales – en ny identifikation.....	14
5	Diskussion.....	17
6	Slutsatser .....	19
	Bilaga 1, Attribut på ”Tellusfrisen” .....	21
	Bilaga 2, Texter .....	22
	Horatius, <i>Carmen saeculare</i> , 29-32.....	22
	Lucretius, <i>De rerum natura</i> , 1.1-8 .....	22
	Ovidius, <i>Fasti</i> , 4.721-794.....	22
	Vergilius, <i>Georgica</i> , 2.135-175.....	23
	Bibliografi .....	25
	Antik litteratur .....	25
	Modern litteratur.....	25

# 1 Inledning

## 1.1 Bakgrund

I Rom, vid Tiberns östra strand, mellan floden och *Mausoleum Augusti*, på Piazza Augusto Imperatore, ligger Museo dell'Ara Pacis, ett museum ägnat åt *Ara Pacis Augustae*, den augusteiska fredens altare.<sup>1</sup> På den mur som omger altaret återges bl.a. en procession med ett stort antal deltagare, varav några bär lagerkvistar i sina händer och många är bekransade. Fyra friser, vilka flankerar de två dörröppningarna, framställer olika mytiska scener. I väst, där altarets huvudingång är, ser man Aeneas, den juliska ättens stamfar, och hans son Ascanius/Iulus, offra till penaterna, de hemmets gudar vilka Aeneas förde med sig från Troja.<sup>2</sup> På andra sidan av öppningen visas hur Romulus och Remus hittas av Mars i varginnans grotta, *Lupercal*.<sup>3</sup> I öster, som var den sida som antikens besökare såg först, då de närmade sig altaret, möter oss gudinnan Roma, som sitter på en hög av krigsbyten, samt ev. gudinnan Tellus. Det är identifikationen av denna senare fris centralgestalt, som är ämnet för detta självständiga arbete.<sup>4</sup>

Den sedan 1938 rekonstruerade helgedomen<sup>5</sup> består av ett altare, som står på ett podium och är omgivet av en mur med två öppningar, i öster och i väster, allt i marmor. Öppningarna i muren har förmodligen varit försedda med dörrar.<sup>6</sup> Murens yttermått är ca 11,6 x 10,6 m och dess höjd är 6,3 m. Murens yttersida pryds längst ner av en bård med akantusmönster och ovanför denna finns friser med olika motiv. Mellan dessa två fält löper ett band med ett meandermönster, som utgår från svastikan. Det finns de som menar att meandermönstret är ett mönster som förknippas med Troja och som här visar på Roms mytiska ursprung i denna stad.<sup>7</sup>

---

<sup>1</sup> För min uppfattning kring identifikationen av denna helgedom, se [1.1.3 Är detta Ara Pacis Augustae? Forskningshistorik](#). När jag benämner helgedomen *Ara Pacis Augustae*, gör jag det bara i avsaknad av altarets ursprungliga namn och för att följa konventionen.

<sup>2</sup> Scenen identifierades av Sieveking (1907). Emellertid anser Rehak (2001) att det snarare är fråga om Numa Pompilius, Roms andra kung.

<sup>3</sup> Frisen är bevarad i ett mycket fragmentariskt skick och tolkningen att den föreställer en scen från *Lupercal* kan ifrågasättas. En inte omöjlig tolkning är att scenen framställer Mars, Rhea Silvia, Romulus och Remus, Berczelly 1985, 99-114.

<sup>4</sup> I princip alla dessa frisers innehåll är föremål för olika tolkningar, så det är med förvåning man kan läsa: "Fortunately, the figures of the Ara can speak eloquently for themselves", Momigliano 1942, 228.

<sup>5</sup> Att helgedomen inte är korrekt rekonstruerad visas bl.a. av att rekonstruktionen delvis bygger på metersystemet samt att fragment inte alltid passar ihop utan har, så att säga, tvingats ihop, Andersen 2003, 13-14, 52-54.

<sup>6</sup> Rossini 2009, 13.

<sup>7</sup> Rossini 2009, 22.

På murens nord- och sydsidor framställer friserna de båda sidorna av en procession, vars deltagares identiteter det råder delade meningar om. Främst går liktorer, som följs av medlemmar ur prästkollegier. Därpå följer ytterligare liktorer och efter dem kommer augurer, bland dem kejsar Augustus, en av de få identifikationer som anses vara säker. Bakom dessa ser man fyra *flamines maiores* och andra präster. Sist kommer ett stort antal medlemmar av Augustus familj, som t.ex. svärsonen Agrippa, även han säkert identifierad. Några andra är identifierade med lägre grad av säkerhet, t.ex. Augustus hustru Livia och ev. hans dotter Julia. Totalt avbildas 98 personer.<sup>8</sup> Ett inte obetydligt antal av frisernas figurer är restaurerade, då friserna var mycket skadade då de återfanns.

Murens in- och yttersidor samt altarets sidor har varit målade och Museo dell'Ara Pacis har återkommande kvällsvisningar, då man med hjälp av färgat ljus försöker återskapa den färgrikedom som mötte helgedomens betraktare under antiken.

### 1.1.1 Helgedomens historia under antiken

Helgedomen uppfördes på Marsfältet, mellan *Horologium Augusti* och *Via Flaminia*,<sup>9</sup> ev. i flera etapper under kejsarna Augustus och Tiberius.<sup>10</sup> Kejsar Hadrianus lät höja marknivån vid *Horologium Augusti* och *Ara Pacis Augustae* med mellan 1,8 till 2,9 meter<sup>11</sup> och för att helgedomen inte skulle begravas, byggdes en 1,8 m hög tegelmur runt altaret och dess ytterväggar, som kom att så att säga stå i en grop. Teglet i muren är stämplat år 123 och tillverkades alltså under kejsar Hadrianus tid.<sup>12</sup> Eventuellt ”moderniserades” friserna med processionerna samtidigt, flera av huvudena på den södra frisen (huvudena på den norra frisen är så gott som alla moderna rekonstruktioner) har pupiller eller irisar samt ögonbryn utmejslade i marmorn, något som blev vanligt först på 100-talet e.Kr.<sup>13</sup> Helgedomen lämnades att förfalla någon gång runt år 200<sup>14</sup> för att slutligen förstöras, ev. vid normandernas invasion år 1084.<sup>15</sup>

### 1.1.2 Helgedomens historia efter antiken

När man under 1500-talet byggde på Marsfältet, återfann man delar av helgedomen. Det finns en gravyr från före år 1536, som avbildar en nu försvunnen marmorhäll, vilken utan tvivel var

---

<sup>8</sup> Somliga är inte särskilt väl bevarade, utan är snarare antydda på friserna, Rossini 2009, 48.

<sup>9</sup> Helgedomen var alltså uppförd ca. 450 m. från platsen där Museo dell'Ara Pacis ligger, Claridge 2010, 208.

<sup>10</sup> Andersen 2003, 79-80. Den konventionella uppfattningen är att detta är det *Ara Pacis Augustae* som uppfördes under åren 13-9 f.Kr., Rossini 2009, 6.

<sup>11</sup> Boatwright 1987, 35.

<sup>12</sup> Boatwright 1987, 66.

<sup>13</sup> Bonanno 1976, 32-33.

<sup>14</sup> Rossini 2009, 12.

<sup>15</sup> Andersen 2003, 22. Vissa av helgedomens stenar bär spår av eld, Andersen 2003, 217, n. 17.

en del av ytterväggen. År 1566 köpte kardinal Giovanni Ricci da Montepulciano nio stora stenplattor, vilka kom från altarets yttre mur, skulpterade på båda sidor, vilka han sålde vidare till Cosimo I de' Medici, storhertigen av Toscana. Inför transporten från Rom till Florens delades marmorhällarna på mitten så att de blev hälften så tjocka för att minska vikten av var och en av dem. Bland dessa fanns frisen med "Tellus" och stora delar av de båda processionerna. Andra hällar från muren murades fast på väggar i kardinalens nybyggda palats i Rom, det som numera heter Villa Medici och där de fortfarande finns kvar. Ytterligare hällar har använts som gravstenar samt har ingått i samlingarna på Vatikanmuséerna, Museo Nazionale Romano och Louvren.<sup>16</sup>

År 1858 behövde grunden till vad som sedermera kom att heta Palazzo Fiano-Almagià förstärkas och vid dessa arbeten fann man den nedre delen av altaret och muren, jämte många skulpterade fragment. Man var tvungen att lämna kvar merparten av det man hade funnit i marken p.g.a. att palatset annars riskerade att rasa. Petersen m.fl. grävde år 1903 under stora svårigheter ut delar av återstoden av helgedomen under palatset, men man var återigen tvungen att lämna kvar mycket för att inte äventyra byggnaden ovanför.<sup>17</sup>

För att fira 2000-årsminnet av kejsar Augustus födelse förklarade den italienska staten september 1937-september 1938 för det augusteiska året. Regeringen gav därför i februari 1937 order om att utgrävningarna av det som nu konventionellt kallas för *Ara Pacis Augustae* skulle återupptas. För att skona palatset, lät man påla under det hörn av byggnaden varunder helgedomen låg, varvid en påle gick igenom altarets podium. Sedan fryste man 600 m<sup>3</sup> av marken med hjälp av flytande koldioxid, för att stabilisera palatsets grund. Utgrävningarna kunde nu börja, 7,5 m under marknivån. Man tog upp allt som man fann, förutom podiet, som alltså fortfarande ligger kvar under marken. Altaret var placerat på ett podium av 25 cm tjock carraramarmor, som i sin tur vilade på tre lager av travertin, totalt 1,5 m tjockt, som låg på ett 3 m tjockt lager av tuff. De framgrävda fynden samlades på Museo Nazionale Romano alle Terme, där de under överinseende av Guiseppe Moretti, utgrävningarnas ledare, och Guglielmo Gatti, pusslades samman. Här samlades också delar av helgedomen, som hade funnits i andras ägo, samt gipsavgjutningar av friser, som av olika anledningar inte kunde föras till Rom. Den 23 september 1938, det augusteiska årets sista dag, invigdes den rekonstruerade helgedomen i närvaro av Mussolini.<sup>18</sup>

---

<sup>16</sup> Rossini 2009, 14.

<sup>17</sup> Rossini 2009, 16-17.

<sup>18</sup> Rossini 2009, 17.

Under andra världskriget skadades en del av själva altaret under arbetena med att bygga ett bombsäkert skydd runt det, skador som senare reparerades. På 1970- och 80-talen rengjordes och sågs altaret och den omgivande muren över och man förbättrade de restaurerade delarna. Under 1980-talet började altaret och muren att förstöras p.g.a. den teknik de omfattande restaureringsarbetena var utförda i. Ett räddningsarbete sattes igång, samtidigt som man konstaterade att byggnaden från år 1938, som skulle skydda *Ara Pacis Augustae*, inte fyllde sin uppgift, varför en ny byggnad uppfördes och denna stod färdig år 2006.<sup>19</sup>

### 1.1.3 Är detta *Ara Pacis Augustae*? Forskningshistorik.

Två tyska arkeologer har spelat en stor roll för helgedomens moderna historia. Först identifierade Friedrich Karl von Duhn år 1879 altaret som *Ara Pacis Augustae*,<sup>20</sup> egentligen inte på andra grunder än att altaret hittades på Marsfältet.<sup>21</sup> Därefter presenterade Eugen Petersen en hypotetisk skiss av helgedomen.<sup>22</sup> Sedan slutet av 1800-talet har den vetenskapliga produktionen kring helgedomen, i form av artiklar och monografier, varit omfattande och en mängd tolkningar av frisernas motiv har presenterats. I avsnittet 4.2 Tidigare identifikationsförsök redovisas de tolkningar av den s.k. Tellusfrisen, som hitintills har framförts.

När det gäller helgedomen i sin helhet, antas det allmänt att det är fråga om *Ara Pacis Augustae*, ett antagande som i princip ingen har ifrågasatt, förutom Weinstock.<sup>23</sup> Emellertid finns det ingenting bland helgedomens motiv, som mer eller mindre tydligt identifierar detta altare som *Ara Pacis Augustae* och flera finner detta anmärkningsvärt, bl.a. Lamp, som menar att det är förvånande att ett altare helgat åt Pax har så få referenser till krig, förutom Mars samt Roma på sin hög av krigsbyten.<sup>24</sup> Uppgifterna i den antika litteraturen om *Ara Pacis Augustae* är för knapphändiga och lämnar inga upplysningar om dess exakta placering eller utformning. Tio olika mynt avbildar ett (eller flera olika) *Ara Pacis*,<sup>25</sup> men det är oklart om det är det förhandenvarande altaret som avses, och i vilket fall som helst är avbildningarna inte tillräckligt detaljrika för att kunna bindas till den helgedom som behandlas här. Enligt min mening pekar flera detaljer på att detta altare snarare är ett altare helgat åt Roma, samtidigt som det inte är omöjligt att det är fråga om ett *Ara Gentis Iuliae*, ett altare helgat åt den

---

<sup>19</sup> Rossini 2009, 118-119.

<sup>20</sup> von Duhn 1879.

<sup>21</sup> Weinstock (1960) kritiserar utförligt och enligt min mening övertygande denna identifikation. Marsfältet är för övrigt ett inte särskilt väl definierat område, Coarelli 2007, 261-262.

<sup>22</sup> Petersen 1894; 1895.

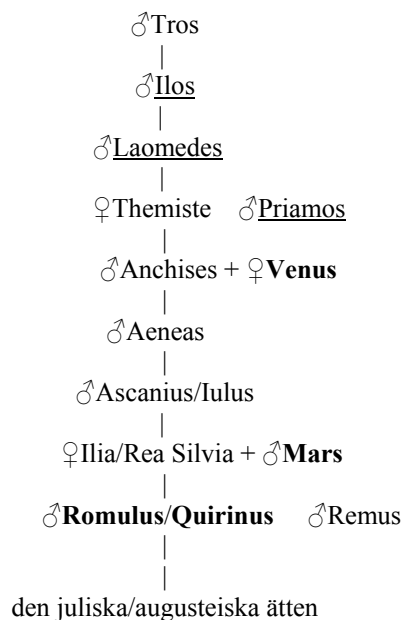
<sup>23</sup> Weinstock 1960.

<sup>24</sup> Lamp 2009, 12.

<sup>25</sup> Rossini 2009, 12.

juliska ätten, eller ett *Ara Gentis Augustae*, den augusteiska ättens altare. Holliday finner att ”... the artists organized their material in order to emphasize two tendentious doctrines: first, the position and political rights of the Imperial Julian line...”<sup>26</sup> Kleiner ser ett genomgående tema i helgedomens utsmyckning, nämligen den juliska ättens fortbestånd på manssidan,<sup>27</sup> samt menar tillsammans med Buxton att helgedomen ”... is an important vehicle for the promotion of the Julian family.”<sup>28</sup> Uzzi menar att ”... none would deny that the Ara Pacis served in part as a dynastic monument”.<sup>29</sup> Vidare ser Ramsby och Severy-Hoven i friserna hur ”... the presence of children reveals that a narrative about families and lineage is being presented”<sup>30</sup> samt hur ”... hereditary rights are the domain of Augustus’ family”.<sup>31</sup>

Ett förenklat stamträd för den juliska/augusteiska ätten kan se ut så här (gudar markeras med fet stil, kungar av Troja med understruken namn):



Att detta altare, enligt min mening, inte är *Ara Pacis Augustae* snarare underlättar identifieringen av den s.k. Tellusfrisens centralgestalt. Inget exakt datum finns för altarets invigning och inget känt tema för altaret ”tvingar in” gestalten i någon långsökt tolkning. Eftersom Augustus och Agrippa är identifierade på friserna är kontexten klar.

<sup>26</sup> Holliday 1990, 547.

<sup>27</sup> Kleiner 1992, 98.

<sup>28</sup> Kleiner & Buxton 2008, 59.

<sup>29</sup> Uzzi 2005, 143.

<sup>30</sup> Ramsby & Severy-Hoven 2007, 54.

<sup>31</sup> Ramsby & Severy-Hoven 2007, 55.



## 2 Problemformulering och syfte

De fyra friserna som omger dörröppningarna i muren runt altaret föreställer mytiska scener, men tolkningen av dem är långt ifrån säker. Den fris jag koncentrerar mig på är den s.k. Tellusfrisen. Syftet med mitt arbete är att försöka besvara följande fem frågor: Vem är centralgestalten? Kan frisens övriga detaljer och figurer hjälpa till att tolka frisen? Kan den snarlika frisen från Karthago vara till hjälp? Kan antik litteratur ge ledtrådar? Kan en identifiering av frisens motiv föranleda en ny identifiering av altaret?

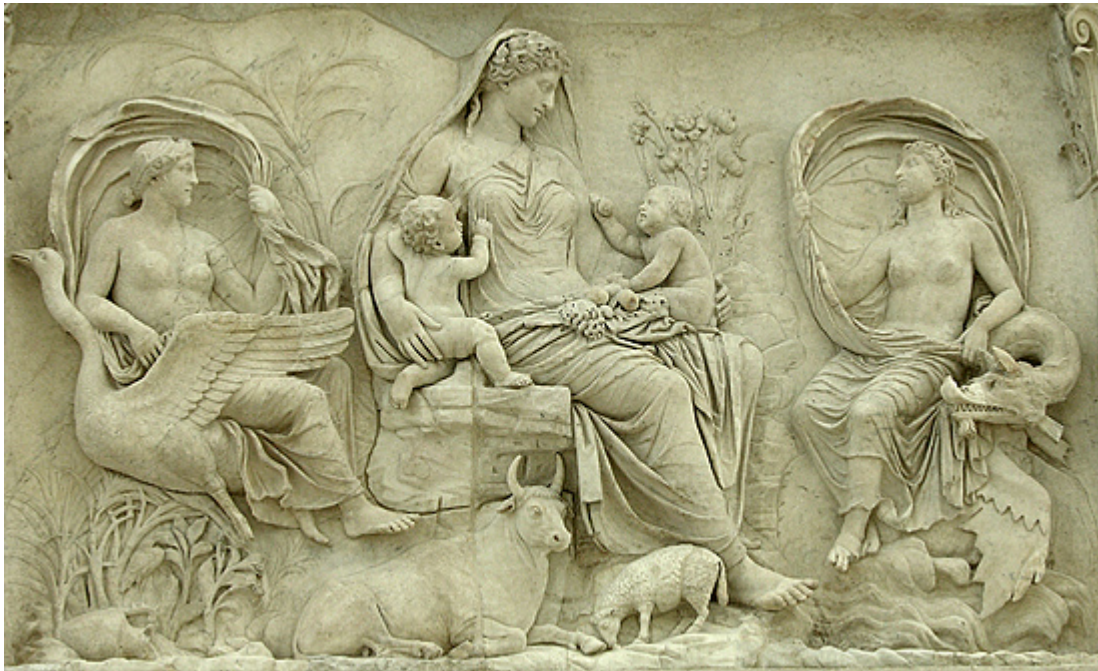
## 3 Metod

Några av detaljerna i friserna, vilka kan fungera som attribut och därmed hjälpa till att tolka friserna, definieras. Tidigare identifikationer presenteras med redogörelse för sådant som stödjer och sådant som motsäger identifikationen. Vidare används frisen från Karthago som jämförelse för att se om tolkningen av denna kan hjälpa till vid tolkningen av "Tellusfrisen". Antik litteratur, som kan vara till stöd i tolkningen, presenteras. Tidigare identifikationsförsök presenteras i kronologisk ordning efter när identifikationen publicerades, eftersom varje ny tolkning innebär ett förkastande av tidigare identifikationsförsök och måste så att säga förhålla sig till dessa identifikationsförsök.

Utifrån attribut och antika texter undersöks om en tidigare oprövad tolkning håller.

## 4 Materialpresentation

### 4.1 Friserna



"Tellusfrisen", [http://www.vroma.org/images/mcmanus\\_images/arapacis\\_tellus.jpg](http://www.vroma.org/images/mcmanus_images/arapacis_tellus.jpg) (<http://www.vroma.org/>).



Fris från Karthago. © RMN/René-Gabriel Ojéda, cote cliché 93-000487, publicerad med tillstånd av l'Agence photographique de la Réunion des Musées Nationaux.

#### 4.1.1 ”Tellusfrisen”

”Tellusfrisen” hittades redan under 1500-talet.

I centrum sitter en kvinna på en klippa. Hon är klädd i en tunn chiton och på huvudet bär hon en krans. Huvudet är täckt av en mantel. Bredvid kvinnan respektive på hennes ena knä sitter två putti, varav den ene, som i princip i sin helhet är en rekonstruktion,<sup>32</sup> sträcker sin hand mot kvinnans högra bröst och den andra, vars ansikte är rekonstruerat,<sup>33</sup> räcker kvinnan ett äpple eller ett granatäpple. I kvinnans knä ligger vindruvor och granatäpplen eller äpplen. Runt kvinnan växer säd, vallmo, blommor och säv. På kvinnans högra sida sitter en barbröstad kvinnofigur av typen *velificans*,<sup>34</sup> d.v.s. med en mantel fylld av vind, på en flygande gås eller svan. Fågeln hals och huvud är rekonstruktioner och det går inte att avgöra om fågeln ursprungligen föreställde den ena eller andra sortens fågel.<sup>35</sup> Under henne växer våtmarksväxter och ur en liggande kruka rinner vatten. På krukans står en trana. Bredvid krukans ligger en kviga, ko eller tjur, vars huvud, hals och framben är rekonstruktioner.<sup>36</sup> Framför nötkreaturet betar ett får. På centralfigurens vänstra sida finns ytterligare en barbröstad *velificans*-kvinna<sup>37</sup> som sitter på ett sjöodjur, vars främre del av huvudet är en rekonstruktion.<sup>38</sup>

#### 4.1.2 Frisen från Karthago

Karthagofrisen, som nu finns på Louvren, hittades i Karthago år 1838<sup>39</sup> tillsammans med en fris, nu placerad på Musée d’Alger,<sup>40</sup> vilken föreställer Venus Genetrix med Amor, Mars och den gudomliga Caesar<sup>41</sup> eller Augustus.<sup>42</sup> Troligen tillhörde dessa friser ett altare tillägnat den juliska, eller den augusteiska, ätten<sup>43</sup>. Brent är av åsikten att det är fråga om ett *Ara Pacis Augustae*, ett motstycke till altaret i Rom.<sup>44</sup>

---

<sup>32</sup> Rossini 2009, 39, bildtext.

<sup>33</sup> Rossini 2009, 39, bildtext.

<sup>34</sup> Latin för ”sättande segel”.

<sup>35</sup> Rossini 2009, 39, bildtext.

<sup>36</sup> Rossini 2009, 39, bildtext.

<sup>37</sup> Ussing (1903, 26) menar att det är fråga om en mansfigur, inte olik hur Apollo avbildas.

<sup>38</sup> Rossini 2009, 39, bildtext. För en illustration av frisens alla restaurerade detaljer, se La Rocca 1983, 120. Emellertid finns det ytterligare en sådan illustration, vilken i enskilda detaljer inte helt och hållet överensstämmer med La Roccas, se Schreiber 1889-1894, Taf. XXXII<sup>A</sup>.

<sup>39</sup> Bayet 1931, 66.

<sup>40</sup> Brent 2010, 32.

<sup>41</sup> Weinstock 1960, 54-55.

<sup>42</sup> Galinsky 1966, s. 228, n. 58.

<sup>43</sup> Weinstock 1960, 54-55.

<sup>44</sup> Brent 2010, 32.

Frisens centralfigur är i det närmaste identisk med centralfiguren på ”Tellusfrisen”. Putton i knäet räcker här fram inte ett äpple eller ett granatäpple, utan en lotusblomma. Centralfiguren flankeras här av en kvinna som bär en fackla. Kvinnan på sjöodjuret har ersatts av en mansfigur som befinner sig i vatten tillsammans med delfiner och ett sjöodjur. Tranan på krukkan är betydligt större än på ”Tellusfrisen” och till de övriga djuren sällar sig en groda och en orm.

När frisen kom att ställas ut på Louvren, menade man att den föreställa de tre elementen vatten, jord och luft.<sup>45</sup>

## 4.2 Tidigare identifikationsförsök

### 4.2.1 Elementen jord, luft och vatten (1500-talet)

Från 1500-talet fram till början av 1900-talet ansågs allmänt ”Tellusfrisen” föreställa de tre elementen jord, luft och vatten<sup>46</sup> och Claridge menar att denna tolkning inte är omöjlig.<sup>47</sup>

### 4.2.2 Tellus/Terra Mater<sup>48</sup> (1902)

#### Pro

Redan år 1569 föreslår kardinal Giovanni Ricci da Montepulciano att frisens centralfigur är Tellus,<sup>49</sup> men det är Petersen som identifierar gudinnan som just Tellus och anger grunderna härför.<sup>50</sup> Den äldsta kända avbildningen av Tellus är på Augustus bröstplåt på statyn från Prima Porta vars original möjligen är från år 20 f.Kr.<sup>51</sup> Stöd i litteraturen finner man i Horatius *Carmen saeculare*, menar denna tolknings företrädare.<sup>52</sup>

Ett av Tellus attribut<sup>53</sup> är himlavalvet och Claridge identifierar kvinnan på fågeln som en möjlig personifikation av just himlavalvet.<sup>54</sup>

Det är möjligt att den som formgivit ”Tellusfrisen” har utgått från den grekiska typen ”*Ge Kourotrophos*”,<sup>55</sup> d.v.s. den barnbärande Gaia.

---

<sup>45</sup> Bayet 1931, 66, n. 5.

<sup>46</sup> Strong 1937, 121.

<sup>47</sup> Claridge 2010, 210-211.

<sup>48</sup> ”In classical times the two appellatives had become for all purposes interchangeable...”, Strong 1937, 115, n. 5.

<sup>49</sup> Spaeth 1994, 66, n. 5.

<sup>50</sup> Petersen 1902.

<sup>51</sup> Strong 1937, 115

<sup>52</sup> Hor. *Carm. saec.* 29-32, se Bilaga 2, Texter.

<sup>53</sup> En enkel tabell över några attribut finns i Bilaga 1, Attribut på ”Tellusfrisen”.

<sup>54</sup> Claridge 2010, 210-211.

<sup>55</sup> van Buren 1913, 136.

### Kontra

Förekomsten av två barn, djur, blommor och frukter kan lika väl vara attribut som signalerar Fecunditas, fruktbarhetens gudinna. Likaså kan personifikationer av geografiska områden framställas på detta sätt.<sup>56</sup> Taylor, som själv menar att det är fråga om gudinnan Tellus, skriver att här framställs ”... *the earth goddess in a hitherto unfamiliar type that seems to be under the inspiration of the great Augustan poets...*”<sup>57</sup> ”*Except for the very similar relief from Carthage... there are no other representations which have the richness of attributes which we find in the figure from the Ara Pacis.*”<sup>58</sup> Vidare påpekar Galinsky att “... *the association of two aerae velificantes sua veste with Terra is unique and... [not] any iconographic precedents can account for it.*”<sup>59</sup> Anmärkningsvärt också är att en av Tellus mest karakteristiska attribut, ymnighetshornet, saknas.<sup>60</sup>

### Karthagofrisen

Karthagofrisen föreställer också Terra Mater, menar Méautis. Gudinnan flankeras av en mångudinna och en solgud, allt enligt stoisk lära.<sup>61</sup>

## 4.2.3 Pax (1908)

### Pro

Gardthausen<sup>62</sup> menar att det är Pax, fredsgudinnan, som är avbildad, en tolkning som stöds av Zanker.<sup>63</sup> de Grummond finner att reliefen är utformad i en klassicerande grekisk stil och de tre kvinnofigurerna är de tre horena (årstiderna) *Eirene*, Freden, d.v.s. Pax, *Dike*, Rättvisan, samt *Eunomia*, Den goda ordningen. Horena framställs ofta såsom barbröstad, ridande på djur, bekransade samt *velificantes*,<sup>64</sup> men övriga för horena utmärkande attribut saknas.<sup>65</sup>

### Kontra

Pax främsta kännetecken, kaducéen, saknas på frisen. På frisen finns två putti, men Pax framställs alltid annars tillsammans med endast ett barn.<sup>66</sup> de Grummond beklagar det faktum att inga ytterligare monumentala gestaltningar av Pax finns bevarade, varför det inte går att göra

---

<sup>56</sup> van Buren 1913, 135.

<sup>57</sup> Taylor 1925, 310.

<sup>58</sup> Taylor 1925, 312.

<sup>59</sup> Galinsky 1966, 228.

<sup>60</sup> Strong 1937, 124.

<sup>61</sup> Méautis 1928, 21-23.

<sup>62</sup> Gardthausen 1908, 14-16.

<sup>63</sup> Zanker 1988, 172-175.

<sup>64</sup> de Grummond 1990, 669.

<sup>65</sup> de Grummond 1990, 673.

<sup>66</sup> Galinsky 1992, 458.

ikonografiska eller andra jämförelser med dylika framställningar.<sup>67</sup> Horeernas attribut, anser Galinsky, är alltför oprecisa och mångskiftande, varför det över huvud taget är svårt att enbart på ikonografiska grunder fastställa att de två *velificantes* är just horer.<sup>68</sup>

#### Karthagofrisen

Centralfiguren är Pax, anser de Grummond, och hon omges av Luna/Selene och Sol och scenen föreställer höstdagjämningen.<sup>69</sup> Zanker menar att även Karthagofrisen kan framställa Pax, under det att de två flankerande figurerna föreställer Triton, Poseidons son, respektive Diana *Lucifera*, den ljusbärande Diana.<sup>70</sup>

#### 4.2.4 Italia (1913)

##### Pro

Ussing<sup>71</sup> ser i centralfiguren en personifikation av Italia och resonemanget bygger på att ”Tellusfrisen” och Karthagofrisen är kopior av ett och samma original. De variationer som finns är resultatet av den konstnärliga friheten, men motivet är i grunden detsamma.<sup>72</sup> Av de två friserna har Karthagofrisen tydligare, mer lättolkade, attribut, varför beskrivningen av motiven återfinns nedan. Observera att Ussing anser att personen som sitter på sjöodjuret är en man!<sup>73</sup>

van Buren menar att frisen är skapad utifrån beskrivningen av gudinnan Italia i Vergilius *Georgica* 2.135-173,<sup>74</sup> samma text som Ussing hänvisar till, se nedan. Frisens framställning är emellertid annorlunda än traditionella framställningar av Italia: ”*Except perhaps for the wreath encircling the head, the artist has not followed any of the traditional representations of Italia... but has preferred to adapt for his purpose the old Greek type of Ge Kourotrophos...*”<sup>75</sup> van Buren anser att utan Vergilius beskrivning finns det inget som tyder på att det är fråga om Italia, en identifiering van Buren trots detta förespråkar, och det faktum att

---

<sup>67</sup> de Grummond 1990, 668.

<sup>68</sup> Galinsky 1992, 460.

<sup>69</sup> de Grummond 1990, 674-675.

<sup>70</sup> Zanker 1988, 314-315.

<sup>71</sup> Ussings (1903) tolkningsförsök tycks vara okänt för många andra, vilka skriver om ”Tellusfrisen”, och det är genomgående van Buren (1913) som nämns som den som först föreslog att centralfiguren är Italia. Jag väljer dock att lyfta fram Ussings tolkning, men inordnar denna i den kronologiska ordningen när övriga uttolkare menar att Italia-identifikationen publicerades.

<sup>72</sup> Ussing 1903, 34.

<sup>73</sup> Ussing 1903, 26.

<sup>74</sup> van Buren 1913, 137. För dessa verser, se Bilaga 2, Texter.

<sup>75</sup> van Buren 1913, 138.

frisen bredvid ”Tellusfrisen” föreställer gudinnan Roma, gör att identifikationen som Italia stärks, menar van Buren.<sup>76</sup>

### Kontra

Strong menar att ”...*the supposed Italia has all her attributes from Tellus...*”<sup>77</sup> och Galinsky slår fast att ”... *the line between Tellus and Italia cannot be drawn very rigidly.*”<sup>78</sup> Lugli finner att framställningar av Italia med sina barn är en senare företeelse.<sup>79</sup>

### Karthagofrisen

Karthagofrisen föreställer Italia mellan Alperna, floden Po och Medelhavet, menar Ussing. Kvinnan med facklan är en personifikation av ett berg, eller en bergskedja, och eftersom det är en kvinnofigur, måste det vara fråga om ett berg med ett latinskt namn i femininum. Ussing nämner de två bergen Ida, *Ida, -ae*, eller *Ide, -es*, samt bergskedjorna Pyrenéerna, *Pyrene, -es*, och Alperna, *Alpis, -is*, eller *Alpes, -ium*.<sup>80</sup> Facklan symboliserar den nedgående solens strålar på de snötäckta topparna. Den omkullvälta krukan, varur det rinner vatten, är en flods källa och Ussing fastnar alltså för tolkningen att det är fråga om Alperna och Po. Mannen i vattnet på andra sidan centralfiguren personifierar ett hav, rimligen Medelhavet och mellan detta hav och Alperna finner man den italiska halvön, Italia. Centralfiguren föreställer därför denna halvös personifikation.<sup>81</sup> Ussing hänvisar till Vergilius *Georgica* 2.135-173 för litterärt stöd åt tolkningen, se Bilaga 2, Texter.

Enligt van Buren kan Karthagofrisen komma från ett *Ara Pacis* och centralgestalten är möjligtvis en personifikation av provinsen Africa, en lokal anpassning av motivet på frisen i Rom.<sup>82</sup> Mansfiguren i vattnet kan vara en personifikation av *Syrtes*, Sidrabukten, och den fackelbärande kvinnan är Luna, mångudinnan, föreslår van Buren. Om det på Karthagofrisen är fråga om Africa, kan detta stödja uppfattningen att det på frisen i Rom också är fråga om en personifikation av ett geografiskt område, som Italia.<sup>83</sup>

---

<sup>76</sup> van Buren 1913, 140.

<sup>77</sup> Strong 1937, 122.

<sup>78</sup> Galinsky 1966, 226.

<sup>79</sup> Lugli 1935, 379-380.

<sup>80</sup> Ussing 1903, 36.

<sup>81</sup> Ussing 1903, 37.

<sup>82</sup> van Buren 1913, 139.

<sup>83</sup> van Buren 1913, 140.

#### 4.2.5 Venus (1966)

##### Pro

De två *velificantes* måste vara förbundna med centralfiguren och kunna hjälpa till att identifiera denna, menar Galinsky. Venus framställs ibland som *velificans*, bl.a. på Prima Porta-statyn, och på ”Tellusfrisen” fungerar de två flankerande *velificantes* som identifikatorer för just Venus.<sup>84</sup> Såväl gåsen som svanen,<sup>85</sup> liksom tranan,<sup>86</sup> är Venus fågel. Galinsky hänvisar till Lucretius inledningsrader i *De rerum natura* för att söka stöd för sin tolkning, eftersom frisen saknar motsvarighet i annan samtida konst, vilken alltså inte kan bidra till tolkningen.<sup>87</sup>

Samma år som Galinsky publicerade sin artikel, framförde Booth oberoende av Galinsky tolkningen att centralfiguren är Venus, dock inte lika fullödig som Galinsky.<sup>88</sup>

##### Kontra

Om centralfiguren är Venus, skulle detta vara första gången som gudinnan framställs med två barn och inte bara ett.<sup>89</sup> Venus, Pax och Tellus delar många av frisens attribut, såsom vallmo, sädesax, äpplen och ymnighetshorn.<sup>90</sup>

##### Karthagofrisen

Enligt Galinsky är den fackelbärande kvinnan *stella Veneris*, d.v.s. planeten Venus såsom ”morgonstjärnan” och mansfiguren i vattnet är solen, alla förbundna med Venus.<sup>91</sup>

#### 4.2.6 Ilia/Rhea Silva (1985)

##### Pro

Den som först identifierade centralfiguren som Ilia eller Rhea Silva var Malmström, men utan att förse oss med någon bevekelsegrund härför.<sup>92</sup> Berczelly däremot erbjuder en utförlig argumentering och inleder sitt resonemang med att den fris vilken vanligtvis tolkas som en bild av Lupercal, i själva verket föreställer Mars och Rhea Silvia, kvinnan som födde Mars båda

---

<sup>84</sup> Galinsky 1966, 229. Om altaret verkligen är ett altare till den juliska, eller augusteiska, ätten, är det inte mer än naturligt att Venus, ättens stammoder, förekommer på altaret, menar jag.

<sup>85</sup> van Buren 1913, 137.

<sup>86</sup> Galinsky 1966, 232.

<sup>87</sup> Galinsky 1966, 233, se Bilaga 2, Texter.

<sup>88</sup> Booth 1966.

<sup>89</sup> Rose 1990, 467.

<sup>90</sup> Galinsky 1966, 243.

<sup>91</sup> Galinsky 1966, 240-241.

<sup>92</sup> Malmström 1963, 27.



söner Romulus och Remus.<sup>93</sup> ”Tellusfrisen” föreställer då Rhea Silvia med sina två söner. De två *velificantes* är vindar från floder och havet, vilka befrämjar fruktbarhet.<sup>94</sup>

#### Karthagofrisen

Berczelly identifierar även Karthagofrisens centralfigur som Ilia/Rhea Silvia, men här omgiven av Okeanos och en oidentifierbar kvinnofigur.<sup>95</sup>

#### 4.2.7 Ceres (1994)

##### Pro

Spaeth ser i centralfiguren Ceres, grödornas gudinna, och hon omges av en sötvattens- och en saltvattensnymf,<sup>96</sup> d.v.s. en najad och en nereid. På huvudet bär Ceres sitt främsta attribut, *corona spicea*, kransen med sädesax.<sup>97</sup> Även andra attribut, i det närmaste unika för Ceres, som sädesax och vallmopakslar, förekommer på frisen.<sup>98</sup>

##### Kontra

Det djur som främst associeras med Ceres grekiska motsvarighet, Demeter, nämligen grisen, saknas på frisen.<sup>99</sup>

#### Karthagofrisen

Spaeth ser i Karthagofrisen Ceres flankerad av Persefone och Poseidon.<sup>100</sup>

### 4.3 Pales – en ny identifikation

En oprövad identifikation är gudinnan Pales,<sup>101</sup> vilken delvis delar attribut med Ceres och den grekiska modergudinnan Kybele<sup>102</sup> och därför lätt förväxlas med dessa.<sup>103</sup> Pales var herdarnas, hjordarnas och böndernas gudinna och tillsammans med Tellus, Ceres och Liber, vin- och fruktbarhetsguden, tillförsäkrade Pales jordbrukarens behov av gudomligt stöd.<sup>104</sup>

---

<sup>93</sup> Berczelly 1985, 105.

<sup>94</sup> Berczelly 1985, 116.

<sup>95</sup> Berczelly 1985, 137-138.

<sup>96</sup> Spaeth 1994, 68.

<sup>97</sup> Spaeth 1994, 69.

<sup>98</sup> Spaeth 1994, 76.

<sup>99</sup> Spaeth 1994, 76, n. 85.

<sup>100</sup> Spaeth 1994, 94, 96.

<sup>101</sup> Uppfattningen vacklar om vilket kön denna gudom har, Scullard 1981, 104. Dumézil menar emellertid att den manlige guden Pales endast dyrkades av etruskerna, inte av romarna, Dumézil 1974, 59-60, 385-386.

<sup>102</sup> Det finns dessutom ett nära (naturligt) samband mellan Kybele och Tellus, Strong 1937, 116. Gränsdragningen gudinnorna emellan är alltså svår att göra.

<sup>103</sup> Commelin 1960, 126.

<sup>104</sup> Dumézil 1974, 389.

*Flamen Palatualis*, en av *flamines minores*, ledde kulten av Pales<sup>105</sup> och *Parilia*, eller *Palilia*, var Pales årsfest, vilken firades elva dagar före maj månads *calendae*, d.v.s. den 21 april, och kom mot republikens slut att innefatta firandet av staden Roms grundläggning och det därmed förbundna utstakandet av stadens rituella gräns, *pomerium*.<sup>106</sup> *Parilia* var en fest som firades inte bara på landsbygden, utan också i städerna, bl.a. med språng genom eld och i Rom hade *rex sacrorum* funktioner att fylla vid festen. Enligt Plutarchos var det en fest utan blodiga offer.<sup>107</sup> Som Beard påpekar, firades festen säkert på många olika sätt på olika platser och den förändrades över tiden.<sup>108</sup> Enligt Ovidius valde Romulus att under *Parilia* med ett årder markera var den nya stadens mur skulle löpa. Romulus befälde att den som korsade fåran skulle dödas. Remus, som inte hade uppmärksammat Romulus befallning, hoppade över fåran och dödades och allt detta hände alltså under själva *Parilia*, herdarnas och hjordarnas fest.<sup>109</sup> Vissa festdeltagare bar alltså sedan år 44 f.Kr. en krans på huvudet under denna fest, till minne av Caesars slutliga seger i Munda över optimaterna året före. Särskilda spel inrättades under *Parilia* för att erinra om denna seger och även om festspelen snart togs ur bruk, fortsatte man att bära kransar på huvudet.<sup>110</sup>

Som Fantham påpekar i kommentarerna till *Ov. Fast. β*, saknar Pales en mytologisk biografi.<sup>111</sup>

Det finns flera förbindelsepunkter mellan Pales, Romulus och kejsar Augustus. Pales har gett namn åt *Palatium*, Palatinen, där Pales tempel låg, uppfört av konsuln och generalen Marcus Atilius Regulus år 267 f.Kr. Augustus var född på och valde att bo på Palatinen.<sup>112</sup> På Palatinen låg det Rom som grundades av Romulus, enligt traditionen år 753 f.Kr.<sup>113</sup> Romulus upptogs bland gudarna efter sin död och fick då namnet Quirinus.

---

<sup>105</sup> Scullard 1981, 28.

<sup>106</sup> Beard, North & Price 1998, 45-46, 174.

<sup>107</sup> Plut. *Vit. Rom.* 12.1.

<sup>108</sup> Beard 1987, 4.

<sup>109</sup> *Ov. Fast.* 4.833-848.

<sup>110</sup> Scullard 1981, 103-105.

<sup>111</sup> *Ov. Fast. β*, 228.

<sup>112</sup> Coarelli 2007, 132.

<sup>113</sup> Claridge 2010, 125.



Del av fris från första århundradet e.Kr., vilken avbildar gavelfältet på Quirinus tempel, publicerad med tillstånd av Deutsches Archäologisches Institut, Rom. Negativ nr. 6434. Fotot är, med tillstånd, beskuret av författaren.

Quirinus tempel, som låg på Quirinalen, restaurerades och byggdes ut av kejsar Augustus år 16 f.Kr.<sup>114</sup> På templets gavelfält, se bild ovan, avbildades, från vänster till höger, Romulus, den med ymnighetshorn försedda Pales, Jupiter, Mars, Victoria, Mercurius, en oidentifierbar gudinna, Herkules, ytterligare en oidentifierbar gudinna samt Remus. Romulus och Remus framställs som augurer. I centrum, ovanför dörren i gallerverk, syns några av de tolv gamar, vilka visade sig när Romulus genom augurernas *auspicium* gavs företräde framför Remus.<sup>115</sup> Pales framställs alltså här som närvarande vid ett för Romulus och staden Rom avgörande ögonblick.

Före det att Augustus antog just namnet Augustus, ville några låta kalla honom Romulus, för att hedra honom som grundare av ett nytt Rom. Emellertid valde kejsaren att kalla sig Augustus, d.v.s. den av augurer genom *auspicium* utsedde.<sup>116</sup> När Octavianus under sitt första konsulat var sysselsatt med *auspicium*, uppenbarade sig nämligen tolv gamar och Octavianus visade sig alltså vara den nye Romulus.<sup>117</sup>

Pales delar sålunda många attribut med Ceres och Kybele, och därmed med Tellus, varför de tidigare identifikationsförsöken i mycket egentligen pekar mot Pales, som centralfigurens identitet. I *Fasti*<sup>118</sup> beskriver Ovidius hur *Parilia* kan firas och denna text läst med frisen för ögonen ger en indikation om frisens egentliga motiv. Här ser vi alltså Pales med några djur, en ko och ett får, ur de hjordar, vilkas gudinna hon är. Ur den omkullvälta krukan, källan, rinner det vatten i vilket man doppar lagerkvistar för att bestänka marken. På processions-

<sup>114</sup> Coarelli 2007, 233-234, 242.

<sup>115</sup> Beard, North & Price 1998, 183.

<sup>116</sup> Suet. *Aug.* 7.2.

<sup>117</sup> Suet. *Aug.* 95.

<sup>118</sup> Ov. *Fast.* 4.721-794, se Bilaga 2, Texter.

friserna visas flera personer, många av dem bekransade, som bar lagerkvistar i sina händer och vi kan föreställa oss hur Roms elit firar *Parilia* genom att liksom herdarna bestänka marken med vatten. Ovidius skriver att man hänger upp långa girlanger runt dörrarna och insidan av muren runt altaret pryds av just girlanger. Under festen ber ”herden” att Pales blidkar de nymfer, vilka har störts av hjorden. Kvinnofiguren på svanen är kanske en sådan nymf. I Ovidius text nämns att vissa tycks mena att *Parilia* har sin upprinnelse i Deukalions översvämning, d.v.s. den grekiska motsvarigheten till syndafloden. Är kvinnan på sjöodjuret ett tecken på denna förklaring?

Även om ”Tellusfrisen” och Karthagofrisen liknar varandra i stor utsträckning, finns det avgörande skillnader dem emellan. En sådan skillnad är att de två *velificantes* har ersatts av en fackelbärande kvinna och en man i vatten. Ovidius spekulerar kring *Parilias* ursprung och nämner bl.a. de två varandra motsatta krafterna eld och vatten. Är det dessa krafter vi ser på Karthagofrisen? Eller är det här fråga om Deukalions översvämning och ”Faethons eldiga ritt”,<sup>119</sup> som Ovidius skriver?

Om vi återgår till *Parilia*, meddelar Plutarchos att det var fråga om en fest utan blodiga offer och inga offerdjur förekommer heller i processionen av festdeltagare. Emellertid är några djur avbildade på själva altarbordets avslutande sidostenar, men inget av djuren tycks offras, så det kan vara fråga om djur ur de hjordar, vars gudinna Pales var.

*Parilia* kom med tiden att firas som staden Roms födelsedag och söndagen före den 21 april firas alltså i Rom av denna anledning.<sup>120</sup> På frisen bredvid den nu identifierade Pales sitter gudinnan Roma på sin hög av krigsbyten och vi närmar oss därmed en identifiering av själva altaret.

## 5 Diskussion

Tidigare identifikationsförsök bygger alla, utom den allra äldsta, på antagandet att altaret är det *Ara Pacis Augustae*, som uppfördes under åren 13-9 f.Kr. För ”Tellusfrisens” centralgestalt måste då skapas en identitet, som har ett mer eller mindre meningsfullt samband med den augusteiska freden. Principen att friserna och övrig utsmyckning måste ses i ett sammanhållet sammanhang är riktig, men tillvägagångssättet måste vara det omvända jämfört med det för detta altare gängse. Friserna och övriga motiv måste analyseras först, var och en för sig, men med ett öga på övriga friser, och därefter tar försöken att bilda en syntes vid. Vidare är

---

<sup>119</sup> Faethon var solgudens son, som med faderns vagn störtade i floden Eridanos.

<sup>120</sup> Rom 2004, 58.

det ett rimligt antagande att motiven på friserna ska ha kunnat identifieras av en ”bildad medelklass”, som passerade eller besökte altaret under antiken.

Elementen jord, luft och vatten är den äldsta tolkningen av ”Tellusfrisens” motiv och ”Tellus” skulle då vara elementet ”jord”. Denna tolkning övergavs i princip som ett resultat av von Duhns identifikation av altaret som *Ara Pacis Augustae* år 1879. Tolkningen har den fördelen att motivet kan tyckas förstås utan några kunskaper i mytologi eller litterära beskrivningar av frisens figurer. Så enkelt är det emellertid inte, då motivet svårligen kan sättas i förbindelse med övriga friser för att åstadkomma en meningsfull enhet.

Att det är Tellus, eller Terra Mater, som vi ser i centralgestalten, är den mest långlivade av alla identifikationer och frisen benämns allmänt ”Tellusfrisen”, så även i själva Museo dell’Ara Pacis. Som kritikerna av denna identifikation påpekar, är frisens attribut både för vaga och inkompleta för att man ska kunna fastställa att det är fråga om Tellus. Att Horatius *Carmen saeculare* skulle stödja uppfattningen att det är fråga om Tellus verkar långsökt.

Om man utgår från att altaret är *Ara Pacis Augustae*, är det väl närmast ofrånkomligt att söka finna gudinnan Pax på murens friser. Tyvärr är det även i detta fall omöjligt att med säkerhet fastställa att det är Pax, som vi ser på ”Tellusfrisen”. En med frisen samtida åskådare skulle inte kunna identifiera centralfiguren som Pax, utan hjälp av t.ex. en inskrift.

Accepterar man att murens friser är korrekt hopsatta samt placerade i rätt ordning, avbildar ”Tellusfrisens” grannfris gudinnan Roma. Att ”Tellusfrisen” då skulle kunna ha Italia som motiv, är inte osannolikt. Ussings resonemang bygger på den inte självklara tolkningen att Karthagofrisen avbildar ett snöklätt berg, ett hav och en däremellan belägen geografisk enhet, i detta fall Italia. Hur en betraktare av ”Tellusfrisen” ska få samma uppfattning, är svårt att inse. Ussing och van Buren hänvisar till Vergilius *Georgica*, men en genomläsning av texten ger vid handen att verserna och ”Tellusfrisens” motiv har få beröringspunkten, frisen utgör inte en plastisk motsvarighet till texten.

Många avläser i murens friser ett dynastiskt anspråk för den juliska, eller augusteiska, ätten och att då finna anfäder och -mödrar avbildade förvånar ingen. Ättens främsta stammoder är gudinnan Venus och Galinsky är denna identifikations främste förespråkare. Galinskys Venus är emellertid inte lik någon annan Venus, som vi känner till och att Lucretius *De rerum natura* skulle utgöra frisens litterära pendang måste avfärdas som en alltför löst grundad ståndpunkt.

Även Ilia/Rhea Silvia är en mytisk anmoder till kejsar Augustus och Berczelly omtolkar övertygande den fris, vilken vanligtvis anses föreställa Lupercal, till att framställa Rhea Silvia och Mars. På ”Tellusfrisen” återfinns då Rhea Silvia med sina båda söner. Identifikationen

har ett svagt stöd i attribut, som de två *velificantes*, men är tilltalande, då den knyter an till helgedomens hyllning av kejsarens ätt.

Det är svårt att se hur Ceres skulle passa in med motiven på övriga friser och även om några av attributen tycks tala för en tämligen säker identifikation, måste fler argument till för att övertyga helt.

Den i och med detta självständiga arbete för första gången framförda identifikationen av ”Tellus” som Pales har ett starkt stöd i alla de attribut som gudinnan delar med Tellus och Ceres. Dessutom knyts altarets friser och utsmyckning i övrigt till *Parilia* genom Ovidius beskrivning av denna fest. Helgedomen i sin helhet framstår nu som ett medium för ytterligare ett tema, förutom den juliska/augusteiska ätten, nämligen staden Roms grundläggning, vilket firades under Pales fest *Parilia*.

## 6 Slutsatser

Det felaktiga antagandet att denna helgedom är *Ara Pacis Augustae*, invigd år 9 f.Kr., har komplicerat identifikationen av ”Tellusfrisens” motiv. Ingen av de tidigare framförda identifikationerna håller ända fram. Den här presenterade lösningen, nämligen att det är fråga om Pales, visar sig däremot ha flera förtjänster, jämförd med tidigare försök. Pales leder oss till *Parilia*, som i sin tur pekar mot Romulus, och därmed mot Augustus, och slutligen till Roma och stadens grundläggning.

Frisens attribut är inte alldeles lätta att identifiera, inte minst p.g.a. den omfattande restaurering som frisen har varit föremål för. Vilka avbildade föremål är utfyllnad och vilka är betydelsebärande attribut? Klart är emellertid att frisen måste tolkas i sin helhet, för att nå en säker uppfattning om frisens motiv.

Frisen från Karthago, som har flera detaljer vilka är gemensamma med ”Tellusfrisen”, men på avgörande punkter skiljer sig åt från denna, har inte visat sig vara användbar i tolkningen av ”Tellusfrisens” motiv. Karthagofrisen är svårtolkad i lika hög grad som ”Tellusfrisen” och det går inte att avgöra deras förhållande till varandra.

Vissa tidigare identifikationsförsök har sökt stöd i antik litteratur, men i samtliga fall får försöken anses vara fruktlösa. De diktverk som det är fråga om kan inte anses vara förlagor till frisen, eller kommentarer till denna.

Identifikationen av centralgestalten som Pales har öppnat upp för en helt ny förståelse av helgedomen i sin helhet. Friserna med mytiska scener, processionen och utsmyckningen av murens insida tycks passa in på vad vi känner till om *Parilia*. Helgedomen företer alltså

många tecken på att hysa ett altare helgat åt staden Roms grundläggning, eller gudinnan Roma.

Andra identifikationer av ”Tellus”, vilka jag anser förtjänar förnyad uppmärksamhet, är ”jord”, som i elementen jord, luft och vatten, samt Rhea Silvia. Det kan finnas ytterligare argument kring dessa att föra fram. Vidare måste *velificantes* få en tillfredsställande lösning, de har framträdande positioner på frisen och har naturligtvis något viktigt att säga oss om frisens motiv. Om det är fråga om ett altare förknippat med staden Rom, misstänker jag att en undersökning av altarets förhållande till *pomerium* kan vara givande. Slutligen, och viktigast av allt när det gäller fortsatta studier av helgedomen, är det absolut nödvändigt att överge uppfattningen att detta är *Ara Pacis Augustae*.

## Bilaga 1, Attribut på ”Tellusfrisen”

Tabellen är inte uttömmande, varken när det gäller på ”Tellusfrisen” förekommande attribut, eller respektive gudinnas saknade karaktäristiska attribut. Antalet gröna bockar per gudinna kan inte avgöra vilken identifikation som är korrekt.

Attribut	Tellus/ Terra Mater	Pax	Italia	Venus	Ilia/ Rhea Silvia	Ceres	Pales
barn (två eller fler)	✓				✓		
<del>bull</del>			X				
djur	✓						
flod							
frukt (i korg)	✓					✓	
får	✓						
havsmönster				✓			
himlavalv	✓						
<del>hjälm på huvudet</del>			X				
<del>kaduceé</del>		X					
krans på huvudet	✓		✓		✓	✓	✓?
kruka varur rinner vatten					✓		
kviga/ko?	✓	✓					
<del>kvinnasom halvligger</del>	X						
kvinnasom sitter på klippa						✓	
moderfigur	✓						
<del>stenbock</del>				X			
svan?/gås?				✓			
sådesax	✓	✓		✓		✓	
tjur?	✓						
trana				✓		✓	
vallmo	✓	✓		✓		✓	
velificans/ velificantes	(✓)		✓	✓			
<del>ymnighetshorn</del>	X	X		X			X
årstiderna (?)	X	✓					

Överstruket attribut=attribut som saknas på ”Tellusfrisen”.

✓=gudinnans attribut finns på ”Tellusfrisen”.

X=gudinnans attribut saknas.





- ...  
757 *Don't let harm come from disturbing ponds: nymphs, forgive  
the hoof that stirred and clouded your waters.  
Godess, appease for us the springs and spirits in them,*
- ...  
767 *Avert unwarranted hunger: let grass and leaves abound,  
and water for bathing, and water for drinking.  
..."*
- 777 *Like this you must appease Pales: facing east, say this  
four times and wash your hands with running water.*
- ...  
*I've described the custom: the origin of the custom is next:  
the flock of theories makes me hesitate.*
- 785 *Consuming fire purifies everything and tempers flaws in metal.  
Does it therefore purify the sheep and the herder?  
Or, because the opposing seeds of all matter are  
two conflicting powers, fire and water,  
did our ancestors join these elements and consider it appropriate*
- 790 *to treat the body with fire and sprinkles of water?*
- ...  
793 *I can hardly believe there are some who believe that this is related  
to Phaeton's fiery ride and Deucalion's flood.*

### Vergilius, *Georgica*, 2.135-175<sup>125</sup>

- 135 Men varken Mediens skogiga land eller Ganges, den sköna,  
eller den flod som grumlas av guld, den lydiska Hermus,  
kan med Italien tävla. Ej Indien kan det och Bactra,  
inte Panchaias ö där rökelsebuskarna frodas.  
Ej har Italiens jord besåtts med tänder av drakar,  
140 ej blev det plöjt med ett spann av vilt eldsprutande oxar,  
ej har där spirat en skörd av krigares hjälmar och lansar.  
Nej, den har fyllts med svällande korn, av massiska vinet,  
rik av olivernas träd och av frodig, betande boskap.  
Här spränger ståtlig fram över fältet en frustande stridshäst,  
145 här skrider snövita tjurar fram längs floden Clitumnus.  
Tvagna förut i dess våg de ofta som skönaste offret  
förts i triumftågets tät mot de romerska gudarnas tempel.  
Ständig är våren här och sommarens tider förlänges:  
två gånger träden ger frukt, två gånger tackorna lammar.
- 150 Vildsinta tigrar finns ej och ej heller rasande lejon.  
Plockar man något, riskerar man ej att få med sig en giftväxt.  
Fjälliga ormar slingrar sig inte i väldiga bukter  
eller snor sig ihop i en tät och hotande vindling.  
Lägg så därtill en mängd av konstrikt uppbyggda städer,  
155 fästen som reser sig stolt vid randen av klippiga bråddjup,  
floder som flyter sitt lopp vid foten av åldriga murar.  
Skall jag väl nämna de hav, vilkas vågor sköljer dess kuster?  
Eller insjöarnas vidd? Dig, väldige Larius, och Dig,

<sup>125</sup> Verg. G. Översättning av Tönnes Kleberg.

160 stolte Benacus, som går lik ett hav med brusande böljor?  
Skall jag väl hamnarna nämna, den damm som byggts vid Lucrinus,  
havet som vredgas med bränningens brak, där den juliska böljan  
blandas med havets vågor ihop, då de vräkes tillbaka,  
och den tyrrenska flodvågens kraft tränger in i Avernus?  
Ja, i Italiens land det flyter floder av silver,  
165 koppargruvor här finns och guld i rikliga mängder.  
Härdiga slakten det fött, sabinernas ungdom och marsler,  
hårdföra män i ligurernas land och volsker med kastspjut,  
hjältar som Decius, Marius eller de stolta Camilli,  
Scipios fältherresläkt och främst Dig, väldige Caesar,  
170 Du som segrande står längst bort vid Asiens gränser,  
tvingande undan från Rom Orientens vekliga släkte.

Hell Dig, Saturnus land, Du de rikliga skördarnas moder,  
hjältarnas moder! Till ära för Dig vill jag sjunga om lantbruks  
fordom frejdade konst och de heliga källorna öppna;  
175 sången från Ascra jag vill låta ljuda i romarestäder.

# Bibliografi

## Antik litteratur:<sup>126</sup>

- Hor. *Carm. saec.* Horatius, *Carmen saeculare*, sv. övers. Ebbe Linde, *Epistlar och sista dikter*, Stockholm 1960.
- Lucr. Lucretius, *De rerum natura*, sv. övers. Ingvar Björkeson, *Om tingens natur*, Stockholm 2002.
- Ov. *Fast. α* Ovidius, *Fasti*, eng. övers. Betty Rose Nagle, *Fasti: Roman holidays*, Bloomington 1995.
- Ov. *Fast. β* Ovidius, *Fasti*, utg. Elaine Fantham, *Fasti: book IV* (Cambridge Greek and Latin classics), Cambridge 1998.
- Plut. *Vit. Rom.* Plutarchos, *Vitae Parallelae. Romulus*, eng. övers. Bernadotte Perrin, *Lives: in eleven volumes. 1, Theseus and Romulus, Lycurgus and Numa, Solon and Publicola* (Loeb classical library), Cambridge, Mass. 1914.
- Suet. *Aug.* Suetonius, *Divus Augustus*, sv. övers. Ingemar Lagerström, *Kejsarbiografier*, Stockholm 2001.
- Verg. *G.* Vergilius, *Georgica*, sv. övers. Tönnes Kleberg, *Georgica: sånger om lantbruket*, Stockholm 1989.

## Modern litteratur:<sup>127</sup>

- Andersen 2003 Wayne Andersen, *The Ara Pacis of Augustus and Mussolini: an archeological mystery*, Geneva 2003.
- Bayet 1931 Jean Bayet, 'Un bas-relief de Sour-Djouab et l'iconographie des provinces romaines sous l'empire', *MÉFR* 48, 1931, 40-74.
- Beard 1987 Mary Beard, 'A complex of times: no more sheep on Romulus' birthday', *PCPS* 213, 1987, 1-15.
- Beard, North & Price 1998 Mary Beard, John North & Simon Price, *Religions of Rome I: a history*, Cambridge 1998.
- Berczelly 1985 Laszlo Berczelly, 'Ilia and the divine twins: a reconsideration of two panels from the Ara Pacis Augustae', *ActaAArtHist. Series altera* 5, 1985, 89-149.
- Boatwright 1987 Mary Taliaferro Boatwright, *Hadrian and the city of Rome*, Princeton 1987.

<sup>126</sup> Förkortningar av antika källor enligt The Oxford classical dictionary, Oxford 1996<sup>3</sup>, xxix-liv.

<sup>127</sup> Förkortningar av periodika enligt American Journal of Archaeology 111, 2007, 3-34.

- Bonanno 1976 Anthony Bonanno, *Portaits and other heads on Roman historical relief up to the age of Septimius Severus* (B.A.R. supplementary series, 6), Oxford 1976.
- Booth 1966 Anne Booth, 'Venus on the Ara Pacis', *Latomus* 25, 1966, 873-879.
- Brent 2010 Allen Brent, *Cyprian and Roman Carthage*, Cambridge 2010.
- van Buren 1913 Albert W. van Buren, 'The Ara Pacis Augustae', *JRS* 3, 1913, 134-141.
- Claridge 2010 Amanda Claridge, *Rome: an Oxford archaeological guide* (Oxford archaeological guides), Oxford 2010<sup>2</sup>.
- Coarelli 2007 Filippo Coarelli, *Rome and environs: an archaeological guide* (The Joan Palevsky imprint in classical literature), Berkeley 2007.
- Commelin 1960 Pierre Commelin, *Mythologie grecque et romaine* (Classiques Garnier), Paris 1960.
- von Duhn 1879 Friedrich Karl von Duhn, 'Über einige Basreliefs und ein Römisches Bauwerk der ersten Kaiserzeit' i: *Instituto Archaeologico centum semestria feliciter peracta gratulantur Juvenes Capitolini qui per centesimum Instituti semestre in Monte Tarpejo constiterunt: miscellanea Capitolina*, Romae 1879, 11-16.
- Dumézil 1974 Georges Dumézil, *La religion romaine archaïque: avec un appendice sur la religion des Étrusques* (Bibliothèque historique), Paris 1974<sup>2</sup>.
- Galinsky 1966 G. Karl Galinsky, 'Venus in a relief of the Ara Pacis Augustae', *AJA* 70, 1966, 223-243.
- Galinsky 1992 Karl Galinsky, 'Venus, polysemy, and the Ara Pacis Augustae', *AJA* 96, 1992, 457-475.
- Gardthausen 1908 Viktor Emil Gardthausen, *Der Altar des Kaiserfriedens, Ara Pacis Augustae*, Leipzig 1908.
- de Grummond 1990 Nancy Thomson de Grummond, 'Pax Augusta and the horae on the Ara Pacis Augustae', *AJA* 94, 1990, 663-677.
- Holliday 1990 Peter J. Holliday, 'Time, history, and ritual on the Ara Pacis Augustae', *ArtB* 72, 1990, 542-557.
- Kleiner 1992 Diana E. E. Kleiner, *Roman sculpture* (Yale publications in the history of art), New Haven 1992.

- Kleiner & Buxton 2008 Diana E. E. Kleiner & Bridget Buxton, 'Pledges of empire: the Ara Pacis and the donations of Rome', *AJA* 112, 2008, 57-89.
- La Rocca 1983 Eugenio La Rocca, *Ara Pacis Augustae: in occasione del restauro della fronte orientale*, Roma 1983.
- Lamp 2009 Kathleen Lamp, 'The Ara Pacis Augustae: visual rhetoric in Augustus' principate', *Rhetoric Society Quarterly* 39, 2009, 1-24.
- Lugli 1935 Giuseppe Lugli, 'In attesa dello scavo dell'"Ara Pacis Augustae"', *Capitolium* 11, 1935, 365-383.
- Malmström 1963 Henning Malmström, *Ara pacis and Virgil's Aeneid: a comparative study*, Malmö 1963.
- Méautis 1928 Georges Méautis, *Bronzes antiques du Canton de Neuchâtel* (Recueil de travaux par la Faculté de Lettres, 12), Neuchâtel 1928.
- Momigliano 1942 Arnaldo Momigliano, 'The Peace of the Ara Pacis', *JWarb* 5, 1942, 228-231.
- Petersen 1894 Eugen Petersen, 'L'Ara Pacis Augustae', *MdI, Römische Abteilung* 9, 1894, 72-228.
- Petersen 1895 Eugen Petersen, 'Il fregio dell'Ara Pacis', *MdI, Römische Abteilung* 10, 1895, 138-145.
- Petersen 1902 Eugen Petersen, *Ara Pacis Augustae* (Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 2), Wien 1902.
- Ramsby & Severy-Hoven 2007 Teresa R. Ramsby & Beth Severy-Hoven, 'Gender, sex, and the domestication of the empire in art of the Augustan age', *Arethusa* 40, 2007, 43-71.
- Rehak 2001 Paul Rehak, 'Aeneas or Numa? Rethinking the meaning of the Ara Pacis Augustae', *ArtB* 83, 2001, 190-208.
- Rom 2004 *Rom: arkitektur, restauranger, historia, kyrkor, turer, hotell, viner, shopping*, (Första klass reseguider), Stockholm 2004<sup>8</sup>.
- Rose 1990 Charles Brian Rose, 'Princes' and barbarians on the Ara Pacis', *AJA* 94, 1990, 453-467.
- Rossini 2009 Orietta Rossini, *Ara Pacis*, Milan 2009<sup>2</sup>.
- Schreiber 1889-1894 Theodor Schreiber, *Die hellenistischen Reliefbilder*, Leipzig 1889-1894.

- Scullard 1981                    Howard Hayes Scullard, *Festivals and ceremonies of the Roman republic* (Aspects of Greek and Roman life), London 1981.
- Sieveking 1907                 Johannes Sieveking, 'Zur Ara Pacis Augustae', *ÖJh* 10, 1907, 175-199.
- Spaeth 1994                     Barbette Stanley Spaeth, 'The goddess Ceres in the Ara Pacis Augustae and the Carthage relief', *AJA* 98, 1994, 65-100.
- Strong 1937                     Eugénie Strong, 'Terra Mater or Italia?', *JRS* 27, 1937, 114-126.
- Taylor 1925                     Lily Ross Taylor, 'The Mother of the Lares', *AJA* 29, 1925, 299-313.
- Ussing 1903                     Johan Louis Ussing, 'Ara Pacis Augustae', *Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger*, 1903, 17-40.
- Uzzi 2005                         Jeannine Diddle Uzzi, *Children in the visual arts of imperial Rome*, New York 2005.
- Weinstock 1960                 Stefan Weinstock, 'Pax and the "Ara Pacis"', *JRS* 50, 1960, 44-58.
- Zanker 1988                     Paul Zanker, *The power of images in the age of Augustus* (Jerome lectures, 16th series), Ann Arbor 1988.